

تحلیل توزیع فضایی فقر در روابط روستا و شهری با استفاده از شاخص‌های هزینه و درآمد (مطالعه موردی: روستاهای استان آذربایجان غربی)

گلناز شاهسواری

دانشجوی دکتری جغرافیا، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

بیژن رحمانی^۱

دانشیار گروه جغرافیا، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

عبدالرضا رحمانی فضلی

دانشیار گروه جغرافیا، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴/۱۰/۱۳۹۸ تاریخ صدور پذیرش: ۱۳۹۹/۰۱/۲۳

چکیده

وضعیت خالص درآمدی و هزینه خانوار روستایی یکی از عوامل اصلی تأثیرگذار بر توسعه پایدار روستایی، است. لذا هدف از مطالعه حاضر بررسی توزیع هزینه و درآمد خانوارهای روستایی و تحلیل توزیع فضایی آن در بین شهرستان‌های استان آذربایجان غربی در سال ۹۶-۱۳۹۵ می‌باشد. با توجه به هدف مطالعه، جامعه آماری تحقیق حاضر، خانوارهای روستایی استان آذربایجان غربی است (۳۶۶۹ روستای دارای سکنه و ۳۰۴۸۵۳ خانوار). ۱۴۲ روستا (۴۰۳ خانوار) با استفاده از فرمول کوکران و به روش خوشه‌ای تصادفی با انتساب متناسب به عنوان جامعه آماری تحقیق انتخاب شدند. اطلاعات لازم به استفاده از پرسشنامه استاندارد (پرسشنامه هزینه درآمد خانوار مرکز ملی آمار ایران) بدست آمده است. نتایج کلی نشان داد، متوسط درآمد کلی خانوارهای روستایی مورد مطالعه در استان آذربایجان غربی ۱۶۶۵۴۹۲۰ تومان در سال و متوسط هزینه کلی هر خانوار در ماه برابر با ۱۹۸۹۰۷۱ تومان است. همچنین، نتایج نشان داد، خانوارهای روستایی شهرستان‌های نقره و تکاب به ترتیب دارای بیشترین و کمترین سطح درآمد سالانه بوده؛ خانوارهای روستایی شهرستان‌های شوط، پلدشت و ماکو دارای کمترین میزان هزینه در ماه و شهرستان پیرانشهر دارای بیشترین هزینه خانوار در ماه می‌باشد.

کلمات کلیدی: هزینه و درآمد، توزیع فضایی، آذربایجان غربی.

مقدمه

مبحث درآمد و هزینه (فقر) در ایران از دیرباز مورد توجه پژوهشگران بوده و حتی می‌توان گفت یکی از جذاب‌ترین مباحث اقتصادی و اجتماعی برای پژوهشگران و تحلیل‌گران محسوب شده تا جایی که مقالات بسیاری در این زمینه نگاشته شده و محققان این موضوعات را از زوایای مختلفی و حتی در مناطق شهری و روستایی مورد بررسی قرار داده‌اند. (Laderchi et al, 2003; Yousefi et al., 2016). با بروز اثرات راهبردهای توسعه، فقر و پیامدهای آن در کشورهای در حال توسعه مورد توجه اندیشمندان قرار گرفته است. در حالی که این جوامع با اجرای راهبردهایی چون رشد اقتصادی، رشد همراه با توزیع درآمد، درصد بهبود شرایط زندگی مردم کشورشان و کاهش فقر حاکم بر اکثریت جمعیت خود برآمدند، با این حال، اثرات توزیعی این راهبردها، گروه پرشماری از مردم این کشورها را برخوردار نساخت و در حاشیه قرار گرفتن بیشتر مردم از این راهبردها گسترش پدیده فقر انبوه را به همراه آورد (Mohammadi Yegane et al., 2015). فقر گذشته از کشورهای در حال توسعه، در کشورهای توسعه یافته نیز با تفاوت‌های خاصی از طبقه بندی، گونه شناسی، ابعاد و اهمیت، اما با برخی از ویژگی‌های اساسی مشترک، به چشم می‌خورد؛ به طوری که بی‌خانمانی نشان دهنده افراطی‌ترین مظهر فقر در مناطق شهری است (غفاری گیلانده و همکاران، ۱۳۹۸) بررسی‌ها نشان می‌دهد، فقر و نابرابری دارای رابطه نزدیک و مرتبطی با یکدیگر می‌باشند، درحالی که روند فقر طی دهه‌های اخیر افزایش یافته است، آمارها نشان می‌دهد، ۴۰ درصد از فقیرترین جمعیت جهان، تنها دارای پنج درصد از درآمدهای جهانی می‌باشند. از سویی دیگر ۲۰ درصد جمعیت افراد ثروتمند، ۷۵ درصد کل درآمد جهان را در اختیار دارند (UNDP, 2010). نگاهی به آمارهای فقر در کشورهای در حال توسعه نشان می‌دهد که هرچند فقر در دو جامعه شهری و روستایی به چشم می‌خورد، اما اغلب افراد فقیر در روستاها ساکن بوده و شدت فقر در مناطق روستایی غالباً بیش از مناطق شهری است (BaniAsad & Varmaziar, 2015). روش تحقیق مورد استفاده در این مطالعه بر اساس تقسیم‌بندی‌های ذکر شده از لحاظ هدف، کاربردی و از لحاظ میزان و درجه‌ی کنترل، میدانی و از لحاظ نحوه‌ی جمع‌آوری اطلاعات نیز، از نوع تحقیقات توصیفی و غیر تجربی (غیرآزمایشی) می‌باشد. در این پژوهش با استفاده از روش تعیین هزینه در آمد بر مبنای خط فقر براساس درصد معینی (۵۰ درصد و ۶۶ درصد) از میانه مخارج خانوارها (بر پایه مفهوم فقر نسبی)، وضعیت فقر در بین روستاییان مورد مطالعه در استان آذربایجان غربی مورد مطالعه قرار گرفته است. لازم به توضیح است، در این پژوهش از هزینه ناخالص خانوار به عنوان تقریبی به جای درآمد استفاده شده است (به عللی چون ثبات و تداوم و قابلیت اعتماد بیش‌تر در هزینه نسبت به درآمد) و چون اطلاعات مورد استفاده براساس واحد خانوار جمع‌آوری شده است و به دلیل این که مصرف در یک واحد اقتصادی معنای کامل‌تری می‌یابد و الگوی مصرف نیز در خانوار معنادارتر است، خانوار به عنوان واحد مطالعه این تحقیق انتخاب شده است، برای محاسبه بهره گرفته شده است.

بیان مساله

فقر واقعیتی اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی است که از دیرباز از بزرگ‌ترین مشکلات انسان بوده است و در حال حاضر نیز جامعه بشری، علی‌رغم تحولات بسیار عظیمی که در زمینه‌های مختلف علوم روی داده است، با این

پدیده شوم دست و پنجه نرم می‌کند (توکلی، ۱۳۸۳). افزایش سریع جمعیت و عدم هماهنگی رشد و توسعه در این شهر با نرخ رشد جمعیت منجر به ظهور پدیده نابرابری شده است (جعفری و همکاران، ۱۳۹۸). فقر نسبی همیشه و در همه ی جوامع وجود داشته است که بر اساس مقایسه ی میان گروه‌های مختلف اجتماعی نمود پیدا می‌کرد. اما فقر مطلق با صنعتی شدن جوامع و مهاجرت گسترده به شهرها که جمعیت شهرنشین را افزایش داد، دیده شد. طبقات اقتصادی و اجتماعی نیز در این دوره موجب بروز مسائل اجتماعی مختلفی شد که یکی از آنها فقر منطقه ای و فقر شهری بود. تبدیل فقر نسبی به فقر مطلق به دلیل تغییراتی بود که در نهادهای مختلف اجتماعی و شیوهی حمایت گری افراد رخ داد (آقایی، ۱۳۹۸). بررسی آمارهای مربوط به فقر نشان می‌دهد که با وجود پیشرفت‌هایی که در رشد اقتصادی بسیاری از کشورهای در حال توسعه رخ داده است، همچنان ۱٫۴ میلیارد نفر از جمعیت جهان با درآمد کمتر از ۱٫۲۵ دلار در روز زندگی می‌کنند و یک میلیارد نفر جمعیت جهان هم از گرسنگی رنج می‌برند؛ در این میان حداقل ۷۰ درصد جمعیت کل فقیر جهان ساکن نواحی روستایی می‌باشند (IFAD, 2011). نواحی روستایی منطقه مورد مطالعه از یک سو، به دلیل بروز مسائل و مشکلات محیطی مانند آلودگی، تغییرات اقلیمی، خشکسالی و ... و از سوی دیگر، ضعف مدیریت و عدم برنامه‌ریزی درست با معضل فقر و محرومیت روبرو شده‌اند. مطالعه فقر و توزیع فضایی آن در استان مورد مطالعه سبب شناسایی نواحی محروم و آسیب‌پذیر شده و برنامه‌ریزان و مدیران را به منظور برنامه‌ریزی دقیق‌تر یاری می‌رساند. بنابراین این مطالعه، ضرورتی است در جهت شناسایی نواحی روستایی منطقه مورد مطالعه از نظر شاخص‌های فقر و توزیع فضایی آن و به برنامه‌ریزی منطقی‌تر به منظور بهبود اوضاع زندگی روستاییان فقیر کمک می‌نماید. استان آذربایجان غربی دارای ۳۲۶۶ روستای دارای سکنه می‌باشد که جمعیتی معادل ۱۱۴۸۰۳۲ نفر را در بر دارد. نواحی روستایی این استان از دیر باز با محرومیت‌ها و فقر متعدد رو به رو بوده و با وجود اقدامات عمرانی و توسعه‌ای انجام گرفته از سوی سازمان جهاد سازندگی وقت و دیگر نهادهای مربوط، همچنان با محرومیت و فقر مواجه است. در طی سال‌های اخیر به دلیل بحران‌های متعدد مانند بروز خشکسالی و رکود کشاورزی، افزایش بیکاری نیروی مولد، افزایش جمعیت و ... روستاهای مذکور با فشار فقر و محرومیت مضاعف رو به رو شده و توان روستاها برای حفظ جمعیت روستایی رو به اضمحلال است. تحلیل توان روستا در حفظ موجودیت خود، نیازمند رونق در ابعاد مختلف و از جمله در بعد اقتصادی است. در این راستا، هدف این مطالعه، تحلیل توزیع فضایی فقر در روابط روستا و شهری با استفاده از شاخص‌های هزینه و درآمد؛ مطالعه موردی روستاهای استان آذربایجان غربی می‌باشد و به دنبال پاسخگویی به مهم‌ترین سوال تحقیق (وضعیت فقر در نواحی روستایی استان آذربایجان غربی چگونه است؟) است. فقر پدیده‌ای چند عاملی و پیچیده است. پیچیدگی این پدیده، از ابعاد مختلف و متعدد بودن عوامل ایجاد کننده آن ناشی می‌شود. به همین دلیل، علوم مختلف انسانی و اجتماعی با رویکردهای گوناگونی به این پدیده نگرسته‌اند. از سویی، اقتصاددانان جنبه‌ها و عوامل اقتصادی موثر بر فقر را مد نظر قرار می‌دهند. از سوی دیگر، جامعه‌شناسان عوامل اجتماعی و فرهنگی را عمده کرده و در سطوح مختلف خرد و میانه و کلان بررسی می‌کنند. هرگاه جوامع انسانی بتوانند از ظرفیتهای موجود و بالقوهی خود کمال بهره‌برداری را داشته باشند در مقابل تهدیدات، حالت بازدارندگی ایجاد مینمایند. در این صورت، با یک مدیریت راهبردی و پیش‌بینی و برنامه ریزی دقیق و بهموقع به استقبال تهدیدات رفته و آنها را خنثی نموده یا تبدیل به فرصت کرده و

یا حداقل آسیبهای آن را کاهش خواهد داد. (عاشوری و همکاران، ۱۳۹۸) با توجه به تفاوت‌های مکانی و زمانی توسعه، نابرابری‌های توسعه در هر مقیاسی (محلی تا جهانی) وجود دارد. به طوری که در مقیاس فراملی و جهانی درصد کمی از کشورهای توسعه یافته بوده و از بیشترین امکانات و رفاه برخوردارند و در مقابل بیشتر کشورهای جهان سوم بوده و در فقر و محرومیت می‌باشند (رسولی و همکاران، ۱۳۹۸).

معرفی منطقه مورد مطالعه

استان آذربایجان غربی از دیرباز یکی از مراکز مهم سیاسی و اقتصادی کشور و معبر نفوذ اقوام مختلف و محل نزاع امپراطوری‌های عصر باستان و کشورهای معاصر به شمار می‌رفته است. اقوام و قبایل بسیاری به آن وارد شده و بعضاً در آن ماندگار شده‌اند و ترکیب قومی و زبانی و مذهبی آن از تنوع زیادی برخوردار شده است. ترک‌ها و کردها از گروه‌های عمده این استان به شمار می‌روند و اجتماعات کوچکی از آرامنه و آشوری‌ها نیز در تعدادی از روستاها و شهرهای استان زندگی می‌کنند. الگوی مکان‌گزینی گروه‌های قومی، مذهبی و زبانی آذربایجان غربی، به میزان زیادی با تمایزات بوم‌شناختی و ویژگی‌های طبیعی استان انطباق دارد به گونه‌ای که کردها در بخش‌های مرتفع غربی و جنوبی استان انتشار یافته‌اند و متقابلاً ترک‌ها در دشت‌های پیرامون دریاچه ارومیه و تعدادی در دشت‌های شمال و جنوب شرقی استان، مستقر شده‌اند.

موقعیت ریاضی

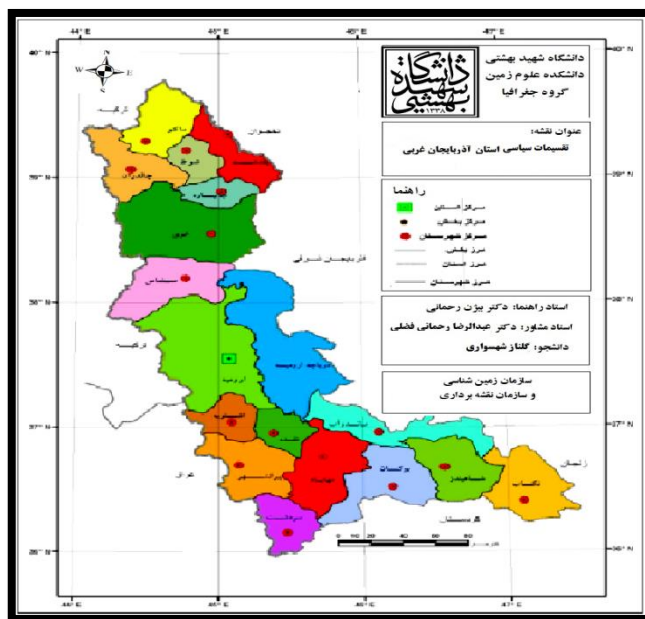
استان آذربایجان غربی بین ۴۴ درجه و ۳ دقیقه تا ۴۷ درجه و ۲۴ دقیقه طول شرقی و ۳۶ درجه و ۵ دقیقه تا ۳۹ درجه و ۴۶ دقیقه عرض شمالی، در شمالغرب ایران واقع شده است (سالنامه آماری استان، ۱۳۹۵).

موقعیت نسبی

استان آذربایجان غربی در شمال غرب ایران با سه کشور عراق و ترکیه و آذربایجان (جمهوری خودمختار نخجوان) دارای مرز مشترک سیاسی می‌باشد. طول مرز این استان با جمهوری خودمختار نخجوان به طول ۱۲۵ کیلومتر از دره رود قطورچای تا محل التقای قره‌سوی سفلی و ارس در محل مرز مشترک ترکیه، ایران و نخجوان است. مرز این استان با کشورهای ترکیه و عراق که ۷۹۲ کیلومتر است. تمامی محدوده مرزی ایران و ترکیه در حریم این استان به طول ۵۶۴ کیلومتر از قره‌سوی سفلی تا دالامپرداغ در محل مرز مشترک سه کشور ایران، ترکیه و عراق کشیده شده است و چهار استان ایغدیر، آغری، وان و حکاری ترکیه در همسایگی آذربایجان غربی می‌باشند. مرز استان با کشور عراق به طول ۲۲۸ کیلومتر از دالامپرداغ تا دره رودخانه زاب کوچک در جنوب سردشت امتداد یافته که در این قسمت از مرز استان‌های اربیل و سلیمانیه عراق واقع شده است. این محدوده مرزی از بازرگان تا دره رودخانه زاب کوچک در جنوبی‌ترین نقطه مرزی منطبق بر ارتفاعات بلند و صعب‌العبوری است که از امتداد ارتفاعات آرات به وجود آمده‌اند. عمق نوار مرزی این استان با کشور عراق ۱۵ کیلومتر، با ترکیه ۵۰ کیلومتر و با جمهوری خودمختار نخجوان ۴۵ کیلومتر می‌باشد (چوخاچی - زاده مقدم و امینی قشلاقی، ۱۳۸۹: ۱۹۰). شرایط هشت سال جنگ تحمیلی، بحران‌های کشور همسایه عراق، آذربایجان و درگیری‌های قومی در ترکیه موجب ناامنی مرزهای جغرافیایی استان آذربایجان غربی شده و از نظر توسعه یافتگی آن را در رتبه‌های پایانی استانهای کشور قرار داده است (موسوی و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۰۸).

مساحت و تقسیمات سیاسی استان

استان آذربایجان غربی بدون احتساب مساحت دریاچه ارومیه ۳۷۴۱۲ کیلومتر مربع وسعت دارد. استان آذربایجان غربی ۲/۳ درصد مساحت کل کشور و خطوط مرزی آن با کشورهای همجوار حدود ۱۶ درصد خطوط مرزی خشکی کل کشور با کشورهای همجوار را شامل می‌شود. براساس آخرین تقسیمات کشوری استان آذربایجان غربی دارای ۱۷ شهرستان، ۴۰ بخش، ۴۲ شهر، ۱۱۳ دهستان و ۴۵۳۱ آبادی (۳۲۶۶ آبادی دارای سکنه و ۱۲۶۵ آبادی خالی از سکنه) می‌باشد و مطابق با سرشماری سال ۱۳۹۵ این استان ۳۲۶۵۲۱۹ نفر جمعیت دارد که از این تعداد ۱۱۲۹۰۰۰ نفر ساکن مناطق روستایی هستند و به عبارتی حدود یک سوم جمعیت استان آذربایجان غربی ساکن مناطق روستایی هستند.

شکل (۱). تقسیمات سیاسی استان آذربایجان غربی ترسیم: نگارنده، ۱۳۹۷

جدول (۱). مشخصات جمعیتی شهرستان‌های استان آذربایجان غربی

شهرستان	کل جمعیت	جمعیت روستایی	تعداد خانوار روستایی	نمونه انتخابی*	تعداد آبادی	تعداد روستای انتخابی
کل استان	۳۲۶۵۲۱۹	۱۱۲۹۰۰۰	۳۰۴۸۵۳	۴۰۳	۳۶۶۹	۶۶
ارومیه	۱۰۴۰۵۶۵	۲۸۹۰۷۵۵	۷۵۱۰۵	۱۰۰	۷۲۷	۱۰
اشنویه	۷۳۰۸۸۶	۳۱۰۱۱۲	۷۸۹۱	۱۰	۸۱	۳
بوکان	۲۵۱۰۴۰۹	۵۶۰۵۵۷	۱۶۹۳۷	۲۲	۱۹۲	۴
پلدشت	۴۲۰۱۷۰	۲۸۰۰۳۱	۷۳۳۱	۱۰	۱۰۲	۳
پیرانشهر	۱۳۸۰۸۶۴	۴۳۰۱۴۸	۱۰۰۱۹	۱۳	۱۷۷	۳
تکاب	۸۰۰۵۵۶	۳۰۰۸۷۹	۹۱۱۳	۱۲	۱۲۹	۳
چالدران	۴۵۰۰۶۰	۲۵۰۵۹۰	۶۸۷۶	۱۰	۲۲۹	۳
چاپیپاره	۴۷۰۲۹۲	۲۰۰۵۲۵	۵۸۹۹	۸	۱۰۶	۲
خوی	۳۴۸۰۶۶۴	۱۲۲۰۷۳۱	۳۳۶۴۶	۴۵	۳۶۷	۵
سردشت	۱۱۸۰۸۴۹	۵۰۰۶۸۷	۱۲۹۱۸	۱۷	۳۱۳	۴
سلماس	۱۹۶۰۵۴۶	۹۵۰۱۰۶	۲۴۴۰۷	۳۲	۲۱۰	۴
شاهین دژ	۹۲۰۴۵۶	۳۸۰۳۲۱	۱۱۴۶۰	۱۵	۱۶۷	۳
شوط	۵۵۰۶۸۲	۲۸۰۰۰۷	۷۸۹۵	۱۰	۸۴	۳
ماکو	۹۴۰۷۵۱	۳۸۰۱۹۱	۱۰۰۲۶	۱۳	۱۷۸	۳
مهاباد	۲۷۳۰۹۴۹	۶۷۰۷۰۷	۱۷۴۶۹	۲۳	۲۲۵	۴
میاندوآب	۲۷۳۰۹۴۹	۱۲۵۰۸۹۳	۳۷۶۳۷	۵۰	۲۶۳	۶
نقده	۱۲۷۰۶۷۱	۳۶۰۶۷۰	۱۰۲۲۴	۱۳	۱۱۹	۳

منبع: سالنامه آماری استان، ۱۳۹۵ و یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷* سرپرست خانوار»

ارتفاعات استان

ناهمواری‌های عمده در استان آذربایجان غربی در قسمت غربی آن یعنی در نواحی مرزی ایران و ترکیه و ایران و عراق واقع گردیده است. این ارتفاعات که در واقع امتداد کوه‌های ارمنستان می‌باشند، از شمال به جنوب کشیده شده و در نهایت به سلسله کوه‌های شمالی زاگرس منتهی می‌گردند. ارتفاعات عمده‌ی این ناحیه را کوه‌های مرزی ماکو، قطور، خوی در شمال (که عموماً علایم مرزی بر روی آنها قرار دارد) و کوه‌های غرب ارومیه، پیرانشهر و سردشت در جنوب تشکیل می‌دهند. این کوه‌ها در بیشتر اوقات سال پوشیده از برف بوده و تقسیم کننده آب‌های مرزی می‌باشند. آب‌های قسمت شرقی به دریاچه ی ارومیه و آب‌های قسمت غربی به دریاچه ی وان در ترکیه منتهی می‌شود.

تالاب‌های عمده استان

مساحت تالاب‌های استان بیش از ۷۰ کیلومتر مربع تخمین زده شده که برخی دارای آب شیرین و برخی دارای آب شور هستند. این تالاب‌ها محل زندگی بیش از ۱۴۰ گونه از انواع مختلف پرندگان آبی می‌باشند و عمده‌ترین آن‌ها؛ تالاب‌های «آق گل» در شهرستان چالدران، «ناور» در شهرستان ماکو، تالاب «کینگور» و «یاریم قیه»، «بورالان» تالاب در شهرستان ارومیه، «جمال آباد» در شهرستان سلماس، تالاب «آق زیارت» تالاب‌های «سولدوز»، «حسنلو»، «گرده قیط»، «یادگارلو»، «میمند شیطان آباد» و «دورگه سنگی»، در شهرستان نقده، تالاب «گپی باباعلی»، «گروس»، «کانی برازان» تالاب «سد انحرافی یوسف»، در شهرستان مهاباد، تالاب «چنگیز باباعلی» در شهرستان میان‌دوآب و تالاب «سد انحرافی نوروزلو» در شهرستان شاهین دژ می‌باشند (مهرپور محمدی، ۱۳۹۱: ۲۲).

آب و هوا

به دلیل واقع شدن استان در عرض‌های جغرافیایی بالا و ارتفاع زیاد، میانگین سالانه دمای آن نسبت به میانگین سالانه دمای اغلب مناطق کشور کمتر است و جزء مناطق سردسیر کشور به حساب می‌آید. اختلاف دمای حداقل و حداکثر مطلق آن زیاد است، به طوری که دمای ۴۴ درجه بالای صفر در ایستگاه داشبند و ۳۴ درجه زیر صفر در ایستگاه خوی مشاهده شده است. هر قدر از نواحی شرقی استان به سمت کوهستان‌های غربی حرکت می‌کنیم، از میزان دمای هوا کاسته می‌شود (مرکز آمار، سالنامه آماری، ۱۳۹۰).

متوسط بارندگی سالیانه استان، بین ۳۰۰ تا ۴۰۰ میلی متر می‌باشد که با توجه به متوسط بارندگی ۲۸۰ میلیمتر در ایران، در وضعیت خوبی قرار دارد و به همین دلیل، استان دارای رودهای دائمی زیادی است. به دلیل کوهستانی بودن، اکثر بارش‌های استان به صورت برف می‌باشد. از لحاظ میزان بارش، سه واحد جغرافیایی در استان می‌توان تشخیص داد:

الف- حوضه غرب دریاچه ارومیه

در این حوضه هر چه از غرب به شرق حرکت می‌کنیم، از میزان بارش‌های جوی کاسته می‌شود، به طوری که در کوه‌های مرزی، به‌ویژه در اطراف سردشت، میزان بارش به ۸۰۰ میلیمتر می‌رسد، ولی در اطراف دریاچه ارومیه به

حدود ۳۰۰ میلیمتر کاهش می‌یابد. بیشترین بارش ای جوی در نیمه‌ی جنوبی این حوضه اتفاق می‌افتد و به همین دلیل، تنها منطقه جنگلی آذربایجان غربی در آن واقع شده است.

ب - حوضه شمالی دریاچه ارومیه تا رود ارس

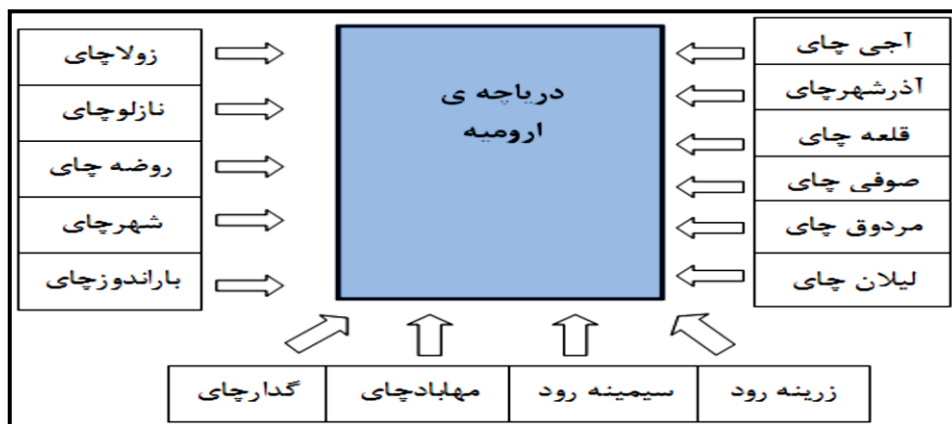
هر قدر از شمال دریاچه ارومیه به طرف رود ارس پیش می‌رویم، به تدریج از ارتفاع زمین کاسته شده و میزان بارش نیز از ۴۰۰ میلیمتر به ۲۵۰ میلیمتر کاهش پیدا می‌کند.

ج - حوضه جنوب دریاچه ارومیه

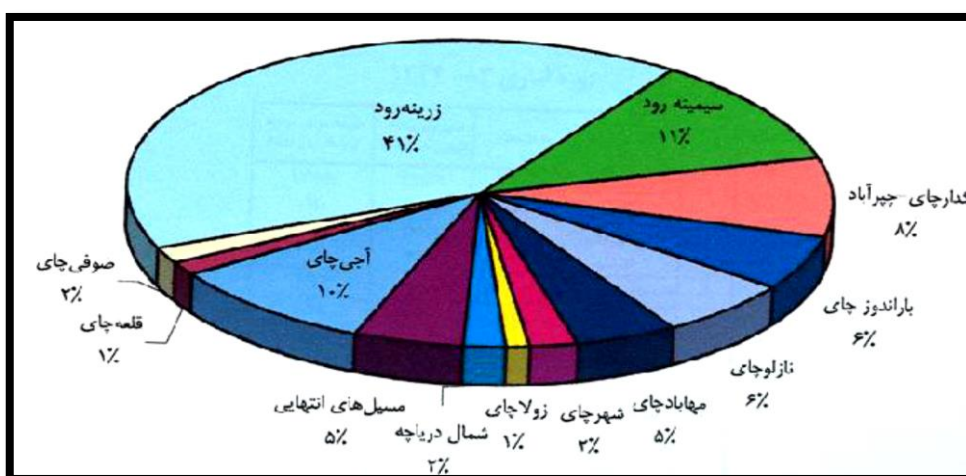
نواحی کوهستانی مرتفع این حوضه، سرچشمه‌ی شاخه‌های اصلی رودهای مهمی چون سیمینه رود، مهابادرود، زرینه رود و قزلاوزن است. میزان بارندگی در این سرچشمه‌ها، بین ۶۰۰ تا ۸۰۰ میلیمتر اندازه‌گیری شده است، در حالی که با نزدیکی پست دریاچه‌ی ارومیه، میزان بارش به ۳۰۰ میلیمتر کاهش می‌یابد. این کاهش میزان بارندگی، در منطقه‌ی جنوب شرقی و در سمت تکاب نیز، محسوس است (مهرپور محمدی، ۱۳۹۱: ۲۰).

حوضه آبریز دریاچه ارومیه

حوضه آبریز دریاچه ارومیه در شمال غرب ایران قرار گرفته و بوسیله بخش شمالی کوه‌های زاگرس و دامنه‌های جنوبی کوه سبلان و نیز دامنه‌های شمالی، غربی و جنوبی کوه سهند احاطه شده است. این حوضه آبریز که کلیه رودخانه‌های واقع در آن به سمت دریاچه ارومیه جریان دارند، در تقسیم بندی‌های دفتر مطالعات پایه منابع آب، بخش مستقلی از حوضه آبریز مرکزی می‌باشد. حوضه آبریز دریاچه ارومیه با وسعتی معادل ۵۱ هزار و ۸۷۶ کیلومتر مربع، در محدوده تقسیمات کشوری سه استان قرار دارد، به طوری که ۵۱ درصد از حوضه آبریز در استان آذربایجان غربی، ۳۹ درصد در استان آذربایجان شرقی و ۱۰ درصد در استان کردستان واقع است و حدود ۴ میلیون نفر در این حوضه ساکن هستند. دشت‌ها و کوهپایه‌ها غالباً در نواحی اطراف دریاچه و محیط بر آن قرار گرفته‌اند فقط دشت سراب بستان آباد در حد فاصل بین کوه‌های سهند و سبلان قرار داشته و نیز دشت‌های کم وسعتی در مناطق جنوبی و غربی آن وجود دارد که بین ارتفاعات قرار داشته و به دریاچه متصل نمی‌باشند. این حوضه آبریز بین مختصات جغرافیایی ۱۳ درجه و ۴۴ دقیقه تا ۵۳ درجه و ۴۷ دقیقه طول شرقی و ۴۱ درجه و ۳۵ دقیقه تا ۳۰ دقیقه و ۳۸ درجه عرض شمالی واقع شده و محدود به حوضه‌های آبریز ارس، سفیدرود، زاب، سیروان و کشورهای ترکیه و عراق از سمت غرب می‌باشد. رودخانه‌های مهم حوضه‌ی آبریز دریاچه عبارتند از: سیمینه رود، زرینه رود، مهاباد چای، گدار چای، باراندوز چای، نازلو چای، روضه چای، زولا چای و شهر چای در آذربایجان غربی و آجی چای، لیلان چای، آذرشهر چای، قلعه چای، صوفی چای و مردوق چای در آذربایجان شرقی و ۷ رودخانه فصلی در آذربایجان شرقی و غربی به نام‌های خرخره چای، شیواسان چای، سنخ چای، طسوج چای، دریان چای و وگبی چای؛ که اغلب در زمستان و بهار جریان دارند. سهم آب ورودی به دریاچه ارومیه از رودخانه‌های استان آذربایجان غربی به میزان ۸۵ درصد و از رودخانه‌های استان آذربایجان شرقی ۱۵ درصد است (مهرپور محمدی، ۱۳۹۱: ۲۴). شهرهای سراب، بستان آباد، تبریز، آذرشهر، مراغه، عجب شیر، بناب، ملکان، میاندوآب، شاهین دژ، سقز، مهاباد، اشنویه، نقده، ارومیه و سلماس در این حوضه قرار دارند (دفتر برنامه ریزی کلان آب و آبفا، ۱۳۹۳: ۱۴).

شکل (۲). رودخانه‌های مهم منتهی به دریاچه ارومیه ترسیم: نگارنده

شکل (۳). سهم هر یک از رودخانه‌های حوضه آبریز دریاچه ارومیه در آب ورودی به این دریاچه

منبع: (مهرپور محمدی، ۱۳۹۱: ۲۵).

پتانسیل منابع آب استان آذربایجان غربی و دو استان آذربایجان شرقی و کردستان، حقابه دریاچه و سهم هر یک از آنها در تأمین این حقابه در جلسات و نشست‌های کارگروه آب و کشاورزی برنامه جامع مدیریت حوضه آبریز دریاچه ارومیه مورد تصویب قرار گرفته است که برای این طرح بطور کلان و این گزارش بطور خاص نیز مبنا بوده‌اند و در جدول ... قابل مشاهده است. لازم به ذکر است حقابه ۳/۱ میلیاردی دریاچه نیز در سطح شورای عالی آب، هیئت دولت (برنامه مدیریت) و کمیته ملی دریاچه ارومیه نیز به تصویب رسید.

جدول (۲). ارقام پتانسیل منابع آب استانها و سهم آنها در تأمین حقابه دریاچه ارومیه (میلیارد مترمکعب در سال)

ردیف	استان	پتانسیل منابع آبی	سهم استانها برای تأمین حقابه دریاچه ارومیه	درصد سهم برای تأمین حقابه دریاچه
۱	آذربایجان غربی	۳۹۸۲ / ۷۳	۱۸۷۰ / ۵	۶۰ / ۳
۲	آذربایجان شرقی	۱۳۶۰ / ۸۵	۲۷۰ / ۵	۸ / ۷
۳	کردستان	۱۵۸۳ / ۴۷	۹۵۹ / ۱	۳۰ / ۱
۴	جمع	۶۹۲۵	۳۱۰۰	۱۰۰

منبع: (کارگروه مدیریت پایدار منابع آب و کشاورزی شورای منطقه‌ای حوضه آبخیز دریاچه ارومیه، ۱۳۹۱: ۱۴)

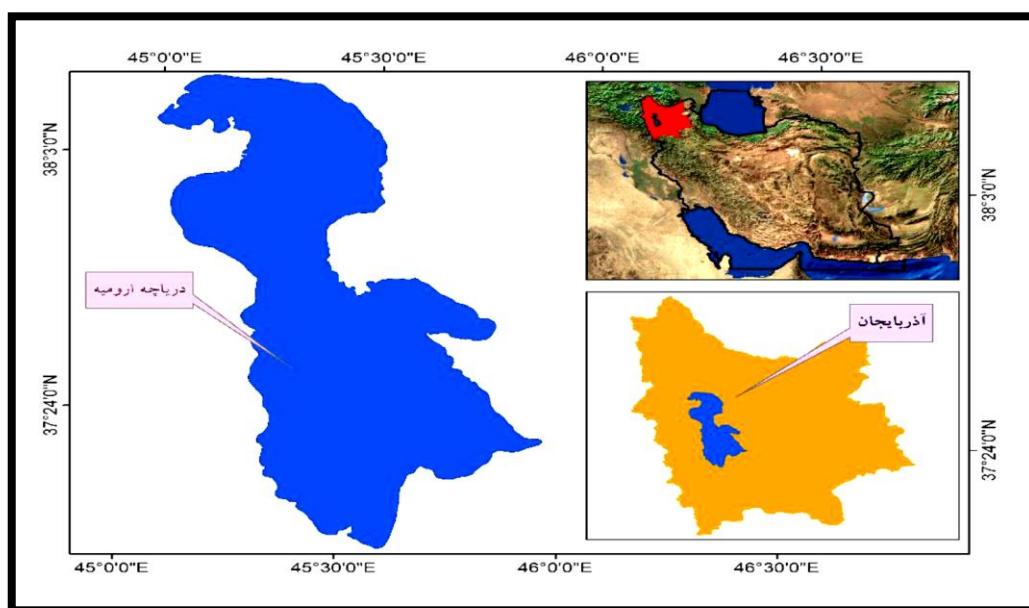

شکل (۴). نقشه حوضه آبریز دریاچه ارومیه

منبع: (مهرپور محمدی، ۱۳۹۱: ۲۶).

موقعیت و ویژگی‌های جغرافیایی دریاچه ارومیه:

دریاچه ارومیه گودالی مستطیلی است که در مغرب فلات آذربایجان از شمال به جنوب کشیده شده و با ابعاد وسیعی، آب‌های حوضه‌های به مساحت ۳۵۰۰۰ کیلومتر مربع از فلات آذربایجان را جذب نموده است و موجبات تقسیم طبیعی آذربایجان به دو قسمت شرقی و غربی را فراهم ساخته است. این دریاچه تقریباً در ارتفاع ۱۲۷۴ تا ۱۲۷۸ متری از سطح دریای آزاد قرار دارد. از نظر جغرافیایی، دریای ارومیه در حداکثر گسترش نهایی خود حدود ۱۴۰ کیلومتر طول، ۵۵ کیلومتر عرض و با حداکثر ۱۸ متر عمق، در شمال غرب ایران و در حد فاصل طول‌های جغرافیایی ۴۵ تا ۴۶ درجه شرقی و عرض‌های جغرافیایی ۳۷ تا ۳۸/۵ درجه شمالی واقع شده است (رسولی و همکاران، ۱۳۷۸: ۵۷). مساحت دریای ارومیه در طول سال‌های گذشته بین ۴۰۰۰ تا ۶۰۰۰ کیلومتر مربع در نوسان بوده است که میانگین مساحت آن حدود ۵۰۰۰ کیلومتر مربع برآورد می‌شود. به طور تقریبی حدود ۲۰ رودخانه دائمی و فصلی و همچنین تعدادی از جریان‌های زیرسطحی و فصلی، دریای ارومیه را تغذیه می‌کند. میانگین شوری آب دریای ارومیه بین ۲۲۰ تا ۳۰۰ گرم در لیتر است که نسبت به شرایط زمانی و مکانی مختلف متغیر است. سازمان ملل دریای ارومیه را به دلیل داشتن محیط بوم شناختی خاص تحت عنوان محیط زیست حفاظت شده به ثبت رسانده است (یونسکو، ۲۰۱۲). این دریاچه بیستمین دریای جهان و دومین دریای فوق اشباع نمک در دنیا و اولین دریای نمک در خاورمیانه محسوب می‌شود و حوضه آبریز آن حدود ۳/۲ درصد از مساحت کل کشور را به خود اختصاص داده است (کرباسی و همکاران، ۲۰۱۰: ۴۱۹).

نقشه (۱). موقعیت جغرافیایی منطقه و همچنین دریاچه ارومیه

اهمیت و جایگاه دریاچه ارومیه

ایران کنوانسیون رامسر را در تاریخ ۴ شهریور ۱۳۵۱ در پاریس امضاء و به موجب ماده واحده قانون عضویت در کنوانسیون مذکور، مصوب ۲۸ اسفند ۱۳۵۲، به این کنوانسیون پیوست. در ایران بیش از ۸۶ تالاب با اهمیت بی‌ن‌المللی شناسایی شده است که از بین آنها تاکنون ۳۳ تالاب در قالب ۲۲ سایت با مساحت ۱۴۸۳۸۲۴ هکتار در کنوانسیون رامسر ثبت شده‌اند که بزرگ‌ترین آنها سایت دریاچه ارومیه می‌باشد «دریاچه ارومیه به عنوان «دومین دریاچه شور جهان»، «بزرگ‌ترین زیستگاه طبیعی آرتمیا»، «بیستمین دریاچه بزرگ جهان»، «بزرگ‌ترین دریاچه داخلی ایران» و «بزرگ‌ترین آبگیر دائمی آسیای غربی» با مساحت بیش از ۴۸۳۰۰۰ هکتار، در سال ۱۳۴۶ به عنوان منطقه حفاظت شده انتخاب و در سال ۱۳۴۹ به پارک ملی تبدیل شد و بعدها نیز به عنوان یکی از نادرترین ذخیره گاه بیوسفری ایران و جهان در نظر گرفته شد. یونسکو در سال ۱۳۵۴ در برنامه جهانی انسان و زیست کره، ۹ نقطه را برای حفاظت انتخاب نمود که یکی از آنها دریاچه ارومیه می‌باشد. دریاچه ارومیه از سوی شورای حفاظت از پرندگان به عنوان یکی از زیست گاه‌های مهم برای پرندگان تشخیص داده شده است. این دریاچه که یکی از مهم‌ترین و باارزش‌ترین تالاب‌های ایران است، در سال ۱۳۵۴ در کنوانسیون رامسر در گروه دریاچه‌های «لاکوسترین» به ثبت رسید (باقرزاده کریمی، ۱۳۸۶: ۱۳۰).

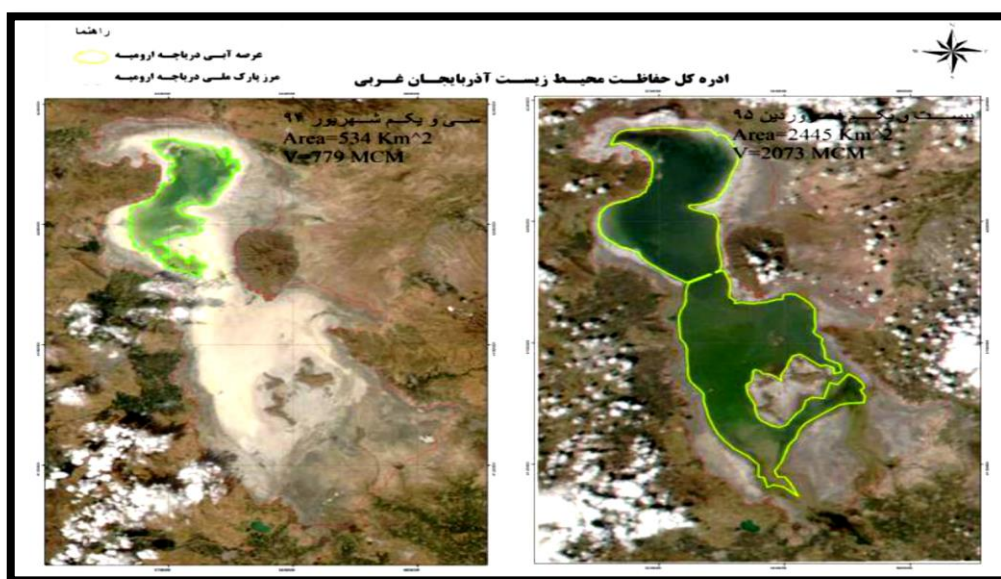
این تالاب بنا به گزارش برنامه مدیریت جامع دریاچه ارومیه به لحاظ موارد زیر واجد ارزش می‌باشد:

- الف) کارکردها (حمایت از تنوع زیستی تعدیل آب و هوا، کاهش و ترسیب رسوبات و آلاینده‌ها، جلوگیری از پیشروی آب شور، چشم انداز زیبا، تثبیت نهشته‌های نمکی)؛
- ب) خدمات (گردشگری و طبیعت گردی، چشمه‌های آب گرم لجن درمانی، آبیاری پروی، آموزش، تحقیقات و پژوهش، میراث فرهنگی)؛

ج) فراورده‌ها (صید آرتمیا، برداشت نمک، چرای دام‌های اهلی و گاومیش، شکار پرندگان آبی، ماهی گیری، منبع گیاهان دارویی) (سازمان حفاظت محیط زیست، ۱۳۸۹: ۲۳-۲۲).

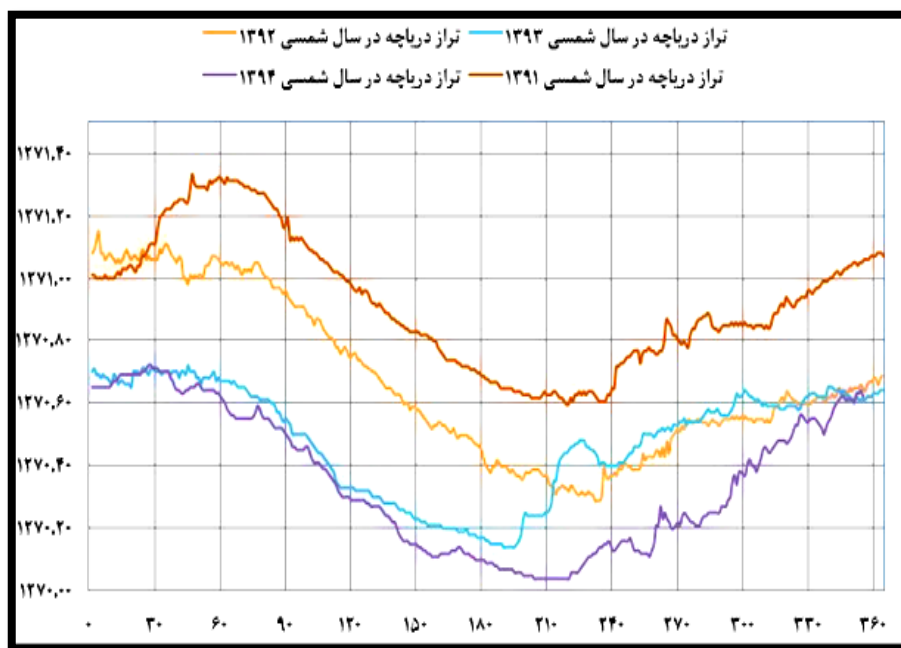
وضعیت فعلی دریاچه ارومیه

دریاچه ارومیه واقع در شمال غرب ایران، به رغم ثبت در فهرست‌های پارک‌های ملی کشور، تالاب‌های بین‌المللی کنوانسیون رامسر و ذخیره گاه‌های زیست کره ایران در یونسکو، طی دهه گذشته با بحران شدید کم‌آبی و تهدید عرصه‌های حیات محیط زیستی، اقتصادی و اجتماعی سرزمین رو به رو شده است. تغییرات ظاهری دریاچه ارومیه، به ویژه طی دهه گذشته با استفاده از تصاویر ماهواره‌های ناشنمی دهد که فرایند کلی این سرزمین، قهقرایی بوده است (آل محمد، ۱۳۹۳: ۶۴۶). بنا به گزارش برنامه ریزی مدیریت جامع دریاچه ارومیه، این دریاچه که با دو دسته تهدیدات درونی و بیرونی مواجه است. الف) تهدیدات بیرونی: کاهش جریان ورودی، رقابت بر سر استفاده و تخصیص منابع آب، آلودگی آب، افزایش رسوبات ورودی، کاهش جریان آب‌های زیر زمینی، معرفی گونه‌های غیر بومی، اخلاص و مزاحمت برای حیات وحش ب) تهدیدات درونی: ایجاد اخلاص در هیدرودینامیک دریاچه، تغییر کاربری زیستگاه‌ها، کاهش کیفیت آب، گونه‌های خارجی، ایجاد اخلاص برای حیات وحش، افزایش فشار بر منابع. در ظرف یک دهه گذشته افزایش طرح‌های توسعه و بهره‌برداری از آب و احداث بزرگراه شهید کلاتری شرایط هیدرودینامیک و اکولوژیکال دریاچه را تحت تأثیر قرار داده است (سازمان حفاظت محیط زیست، ۱۳۸۹: ۱). احداث بزرگراه شهید کلاتری باعث ایجاد اخلاص در هیدرودینامیک دریاچه و ایجاد اخلاص برای حیات وحش شده است و از تهدیدات درونی (داخل تالاب) محسوب می‌شود. همچنین بهره‌برداری از جریان رودخانه‌ها از طریق سدها و شبکه‌های وابسته باعث کاهش جریان آب ورودی شده و جز و تهدیدات بیرونی (خارج تالاب) قلمداد می‌شود (سلیمی ترکمانی، ۱۳۸۹: ۱۸۶). با این وجود با اهتمام و کوشش مسئولین امر در استان و سازمان‌های ذیربط تراز آبی دریاچه ارومیه نسبت به سال گذشته مثبت شده و هم‌اکنون به ۱۲۷۰,۷۰ متر رسیده که این تراز در مدت مشابه سال گذشته ۱۲۷۰,۶۶ متر بوده است و این در حالی اتفاق می‌افتد که هر سال نسبت به سال گذشته ۳۵ تا ۴۰ سانتی‌متر کاهش تراز داشتیم.

نقشه (۲). وضعیت عرصه آبی دریاچه ارومیه در دو زمان مختلف در سال ۹۴ و ۹۵. منبع: اداره کل حفاظت محیط زیست آذربایجان غربی، ۱۳۹۵

با این اوصاف و با توجه به اینکه تمهیدات لازم اندیشیده شده و تلاش‌ها برای جلوگیری از خشک شدن دریاچه و احیای آن ادامه دارد اما باید متوجه بود که دریاچه طی یک پروسه چندساله به این وضعیت دچار شده و همچنان روند کاهش آب آن مشهود است. همچنان که نمودار شماره (۲-۳) نشان می‌دهد سطح تراز آب دریاچه طی چهار سال گذشته روند نزولی داشته است.

شکل (۵). سطح طراز آب دریاچه ارومیه طی چهار سال (۱۳۹۱ تا ۱۳۹۴)

منبع: اداره کل حفاظت محیط زیست آذربایجان غربی، ۱۳۹۵

توزیع فضایی فقر در مناطق روستایی آذربایجان غربی

در این بخش به بررسی توزیع فضایی فقر در مناطق روستایی آذربایجان غربی پرداخته شده است. خط فقر نسبی براساس تعیین میزان ۵۰ درصد و ۶۶ درصد میانه هزینه یا مخارج خانوار (یک خانوار ۴ نفری) برآورد و محاسبه شده است. در این پژوهش از هزینه ناخالص خانوار به عنوان تقریبی به جای درآمد استفاده شده است (به عللی چون ثبات و تداوم و قابلیت اعتماد بیش‌تر در هزینه نسبت به درآمد) و چون اطلاعات مورد استفاده براساس واحد خانوار جمع‌آوری شده است و به دلیل این که مصرف در یک واحد اقتصادی معنای کامل‌تری می‌یابد و الگوی مصرف نیز در خانوار معنادارتر است، خانوار به عنوان واحد مطالعه این تحقیق انتخاب شده است، برای محاسبه بهره گرفته شده است. البته لازم به توضیح است که این برآورد هم برای کل استان و هم برای هر شهرستان به صورت جداگانه محاسبه شده که در ادامه نشان داده شده است. خط فقر بر مبنای ۵۰ درصد میانه مخارج برای کل استان ۷۹۶ هزار تومان در ماه تعیین شده و براساس آن به ترتیب شهرستان‌های شاهین‌دژ، پلدشت و شوط دارای بیشترین نمونه‌ی مورد مطالعه بوده که هزینه ماهانه خانوار آنها در زیر خط فقر مبنای ۵۰ درصد میانه مخارج برای کل استان می‌باشند. همچنین، براساس نتایج جدول ۳، خط فقر بر مبنای ۶۶ درصد میانه مخارج برای کل استان ۱۰۵۰۷۲۰ تومان در ماه تعیین شده و براساس آن به ترتیب شهرستان‌های شوط، شاهین‌دژ، پلدشت و چالدران دارای بیشترین نمونه‌ی مورد مطالعه بوده که هزینه ماهانه خانوار آنها در زیر خط فقر مبنای ۶۶ درصد میانه مخارج برای کل استان می‌باشند.

جدول (۳). وضعیت خط فقر بر مبنای ۵۰ و ۶۶ درصد میانه (استان) مخارج روستاییان به تفکیک شهرستانها (در ماه)

شهرستان	هزینه کل (میلیون تومان در ماه)	خط فقر بر مبنای ۵۰ درصد میانه مخارج		خط فقر بر مبنای ۶۶ درصد میانه مخارج	
		زیر خط فقیر (درصد)	میانه استان	زیر خط فقیر (درصد)	میانه استان
ارومیه	۱۸۰۶۷۹۰	۱۶		۳۶	
اشنویه	۲۰۰۱۰۰۰	۰		۲۰	
بوکان	۲۳۶۱۴۷۵	۱۳/۶۳		۲۷/۲۷	
پلدشت	۱۴۲۹۴۷۹	۳۰		۵۰	
پیرانشهر	۳۴۲۲۶۷۳	۷/۶۹		۷/۶۹	
تکاب	۱۹۹۹۷۴۱	۰		۳۳/۳۳	
چالدران	۱۲۰۱۲۰۸	۰		۵۰	
چاپیاره	۱۵۹۰۹۶۳	۰		۲۵	
خوی	۱۷۹۸۴۶۸	۷۹۶۰۰۰	۲۴/۴۴	۲۴/۴۴	۱۰۵۰۷۲۰
سردشت	۲۹۰۹۸۱۲	۰		۲۳/۵۲	
سلماس	۱۷۱۱۹۶۳	۰		۲۱/۸۷	
شاهین دژ	۲۹۳۳۶۹۲	۴۰		۵۳/۳۳	
شوط	۱۱۶۶۸۲۸	۲۷/۲۷		۶۳/۶۳	
ماکو	۲۵۰۵۸۰۰	۰		۲۳/۰۷	
مهاباد	۲۰۴۱۷۶۹	۰		۱۳/۰۴	
میاندوآب	۲۳۰۳۹۵۱	۱۰/۲		۲۴/۴۸	
نقده	۲۱۳۳۵۵۱	۰		۷/۶۹	
میانه استان	۱۵۹۲۰۰۰	۷۹۶۰۰۰	۲۳/۲۹	۴۱/۵۱	۱۰۵۰۷۲۰

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

پس از برآورد خط فقر بر مبنای ۵۰ درصد و ۶۶ درصد میانه مخارج کل استان و تعیین وضعیت روستاییان مورد مطالعه در هر شهرستان مبنی بر اینکه بالای خط فقر جای دارند و یا اینکه پایین خط فقر، در ادامه به بررسی وضعیت خط فقر (فقر نسبی) به تفکیک دهستان‌های استان آذربایجان غربی پرداخته شده است. لازم به توضیح است که وضعیت نهایی هر دهستان براساس متوسط هزینه نمونه‌های مورد مطالعه از آن دهستان و مقایسه آن با خط فقر بر مبنای ۵۰ درصد و ۶۶ درصد میانه مخارج کل استان برآورد گردیده است. همان‌طور که در جدول ۳ مشاهده می‌شود، خط فقر بر مبنای ۵۰ درصد و ۶۶ درصد میانه مخارج ماهانه نقاط روستایی مورد مطالعه به تفکیک شهرستان محاسبه گردیده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود در بخش خط فقر بر مبنای ۵۰ درصد میانه مخارج ماهانه نقاط روستایی مورد مطالعه به ترتیب در شهرستان‌های ماکو (۱۴۸۰۲۵۰ تومان)، سردشت (۱۴۸۰۲۵۰ تومان) و پیرانشهر (۱۱۴۹۳۰۰ تومان) دارای بالاترین مبنای محاسبه خط فقر می‌باشند و به عبارتی مناطق روستایی این شهرستان‌ها دارای هزینه ماهانه بالایی نیز هستند. از طرفی دیگر از بین این سه شهرستان، شهرستان‌های ماکو (۳۸/۴۶ درصد) و سردشت (۳۵/۲۹ درصد) دارای بیشترین درصد روستایی مورد مطالعه که پایین خط فقر بر مبنای ۵۰ درصد میانه مخارج ماهانه شهرستان قرار دارند، هستند.

همچنین، براساس نتایج جدول ۳، خط فقر بر مبنای ۶۶ درصد میانه مخارج ماهانه نقاط روستایی مورد مطالعه به تفکیک شهرستان، به ترتیب در شهرستان‌های سردشت (۱۹۵۳۹۳۰ تومان)، ماکو (۱۹۵۳۹۳۰ تومان) و پیرانشهر (۱۵۱۷۰۷۶ تومان) دارای بالاترین مبنای محاسبه خط فقر (مبنای ۶۶ درصد میانه مخارج ماهانه) می‌باشند و به عبارتی مناطق روستایی این شهرستان‌ها دارای هزینه ماهانه بالایی نیز هستند. از طرفی دیگر، شهرستان‌های مهاباد

(۳۹/۱۳ درصد)، ماکو (۳۸/۴۶ درصد) و ارومیه (۳۶/۵۸ درصد) دارای بیشترین درصد روستایی مورد مطالعه که پایین خط فقر بر مبنای ۶۶ درصد میانه مخارج ماهانه شهرستان قرار دارند، هستند.

جدول (۴). وضعیت خط فقر بر مبنای ۵۰ و ۶۶ درصد میانه شهرستان مخارج روستاهای مورد مطالعه شهرستان (در ماه)

شهرستان	هزینه کل (میلیون تومان در ماه)	خط فقر بر مبنای ۵۰ درصد میانه مخارج		خط فقر بر مبنای ۶۶ درصد میانه مخارج	
		میانۀ شهرستان	زیر خط فقیر (درصد)	میانۀ شهرستان	زیر خط فقیر (درصد)
ارومیه	۱۸۰۶۷۹۰	۷۷۵۰۰	۱۳/۹۲	۱۰۲۳۰۰۰	۳۶/۵۸
اشنویه	۲۰۰۱۰۰۰	۶۵۲۸۳۷/۵	۰/۰	۸۶۱۷۴۵/۵	۰/۰
بوکان	۲۳۶۱۴۷۵	۷۴۶۳۷۵	۱۸/۱۸	۹۸۵۲۱۵	۱۸/۱۸
پلدشت	۱۴۲۹۴۷۹	۵۳۲۱۲۵	۳۰	۷۰۲۴۰۵	۳۰
پیرانشهر	۳۴۲۲۶۷۳	۱۱۴۹۳۰۰	۷/۶۹	۱۵۱۷۰۷۶	۷/۶۹
تکاب	۱۹۹۹۷۴۱	۵۹۳۶۲۵	۰/۰	۷۸۳۵۸۵	۰/۰
چالدران	۱۲۰۱۲۰۸	۵۳۴۷۵۰	۰/۰	۷۰۵۸۷۰	۰/۰
چاپیاره	۱۵۹۰۹۶۳	۶۳۱۷۵۰	۰/۰	۸۳۳۹۱۰	۱۸/۱۸
خوی	۱۷۹۸۴۶۸	۹۶۲۰۰۰	۲۴/۴۴	۱۲۶۹۸۴۰	۲۴/۴۴
سردشت	۲۹۰۹۸۱۲	۱۴۸۰۲۵۰	۳۵/۲۹	۱۹۵۳۹۳۰	۳۵/۲۹
سلماس	۱۷۱۱۹۶۳	۸۳۳۷۷۵	۲۱/۸۷	۱۱۰۰۵۸۳	۲۱/۸۷
شاهین دژ	۲۹۳۳۶۹۲	۴۵۰۲۵۰	۱۳/۳۳	۵۹۴۳۳۰	۱۳/۳۳
شوط	۱۱۶۶۸۲۸	۶۳۶۰۵۰	۱۴/۲۸	۸۳۹۵۸۶	۱۴/۲۸
ماکو	۲۵۰۵۸۰۰۰	۱۴۸۰۲۵۰	۳۸/۴۶	۱۹۵۳۹۳۰	۳۸/۴۶
مهاباد	۲۰۴۱۷۶۹	۱۰۳۵۸۰۰	۱۳/۰۴	۱۳۶۷۲۵۶	۳۹/۱۳
میاندوآب	۲۳۰۳۹۵۱	۱۰۶۲۰۷۵	۱۶/۳۹	۱۴۰۱۹۳۹	۲۴/۵۹
نقده	۲۱۳۳۵۵۱	۶۷۷۷۵۰	۰/۰	۸۹۴۶۳۰	۰/۰
میانگین استان	۱۹۸۹۰۷۱	۹۹۴۵۳۵/۵	۲۳/۲۹	۱۳۱۲۷۸۶/۸۶	۴۱/۵۱

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

در این پژوهش برای بررسی وضعیت (میزان) روابط شهر - روستا در بین روستاییان مورد مطالعه در استان آذربایجان غربی برحسب شهرستان، از تحلیل واریانس یا آزمون F یک طرفه استفاده شده است. همچنین، برای اینکه مشخص شود اگر تفاوتی بین این شهرستان‌های استان وجود دارد، این تفاوت‌ها در بین کدامیک از آن شهرستان‌های مورد بررسی می‌باشد از آزمون دانکن استفاده شد. همچنین، با استفاده از این آزمون گروه‌های مورد بررسی به لحاظ عامل «میزان روابط» طبقه‌بندی شدند. همان‌طور که از نتایج جدول ۳ مشخص است، بین ۱۷ شهرستان مورد مطالعه به لحاظ عامل وضعیت (میزان) روابط شهر - روستا دارای تفاوت معنی‌داری در سطح ۰/۰۱ وجود دارد. به این معنی که حداقل میانگین یکی از شهرستان‌های مورد مطالعه، به لحاظ عامل ارتباطات، متفاوت از دیگر شهرستان‌ها می‌باشد. لذا با توجه به آن، فرضیه صفر (H_0) تساوی میانگین عامل وضعیت (میزان) روابط شهر - روستا در بین شهرستان‌های استان آذربایجان غربی رد شده و فرضیه مخالف (H_1) پذیرفته می‌شود. پس از اثبات وجود اختلاف معنی‌دار بین شهرستان‌های مورد مطالعه، همان‌طور که در جدول ۴ مشاهده می‌شود، با استفاده از آزمون دانکن به مقایسه نتایج و رتبه‌بندی شهرستان‌ها از نظر میانگین وزنی عامل مورد نظر پرداخته شده است. نتایج آزمون دانکن (جدول ۳) نشان داد، شهرستان ارومیه با میانگین وزنی ۴/۲، دارای بالاترین رتبه و شهرستان شوط با میانگین وزنی ۲/۷۲ دارای پایین‌ترین رتبه به لحاظ سطح (میزان) روابط شهر - روستا می‌باشند.

جدول (۵). مقادیر محاسبه شده با استفاده از تحلیل واریانس برای بررسی روابط شهر - روستا

sig	F	میانگین مربعات	df	مجموع مربعات	واریانس
		۲/۹۶	۱۶	۴۷/۳۷	بین گروهی
۰/۰۱۵	۱/۹۶	۱/۵۱	۳۸۶	۵۸۳/۰۴	درون گروهی
		-	۴۰۲	۶۳۰/۴۲	مجموع

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

جدول (۶). طبقه‌بندی شهرستان‌ها در گروه‌های همگن (تست دانکن) بر اساس شاخص روابط شهر - روستا

شهرستان	تعداد	معناداری طبقات در سطح آلفا ۰/۰۵		
		۱	۲	۳
شوط	۱۱	۲/۷۲		
ماکو	۱۳	۲/۹۲	۲/۹۲	
اشنویه	۱۰	۳/۱	۳/۱	۳/۱
چالدران	۱۰	۳/۱	۳/۱	۳/۱
شاهین‌دژ	۱۵	۳/۱۳	۳/۱۳	۳/۱۳
پلدشت	۱۰	۳/۱۸	۳/۱۸	۳/۱۸
چاپاره	۸	۳/۴۴	۳/۴۴	۳/۴۴
پوکان	۲۲	۳/۴۵	۳/۴۵	۳/۴۵
تکاب	۱۲	۳/۵۸	۳/۵۸	۳/۵۸
خوی	۴۵	۳/۶۸	۳/۶۸	۳/۶۸
سلماس	۳۲	۳/۷۱	۳/۷۱	۳/۷۱
سردشت	۱۷	۳/۷۵	۳/۷۵	۳/۷۵
مهاباد	۲۳	۳/۸۲	۳/۸۲	۳/۸۲
پیرانشهر	۱۳	۳/۸۴	۳/۸۴	۳/۸۴
نقده	۱۳	۴	۴	۴
میاندوآب	۴۹	۴/۰۵	۴/۰۵	۴/۰۵
ارومیه	۱۰۰	۴/۲		

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

در ادامه به بررسی وضعیت ارتباط روستاییان مورد مطالعه با شهرهای استان آذربایجان غربی (نزدیکترین شهر به محل زندگی آنها) به تفکیک دو گروه زیرخط فقر و بالای خط فقر پرداخته شده است. لازم به توضیح است، با توجه به اینکه در این مطالعه خط فقر بر اساس ۵۰ درصد و ۶۶ درصد میانه مخارج محاسبه شده است، لذا، وضعیت ارتباط شهر - روستا در مناطق مورد مطالعه نیز در دو بخش جداگانه ۵۰ درصد میانه مخارج و ۶۶ درصد میانه مخارج محاسبه شده که در ادامه مورد بررسی قرار گرفته است. همان‌طور که در دو جدول ۷ و ۸ مشاهده می‌شود، در بخش اول جدول از تست لون استفاده شده است. تست لون آزمونی برای تشخیص برابری و عدم برابری واریانس‌ها است. یعنی فرض آماری آن به صورت زیر می‌باشد:

واریانس‌های دو گروه با هم برابر هستند: H_0 واریانس‌های دو گروه با هم برابر نیستند: H_1

با توجه به نتایج آزمون لون در جدول ۶ مشخص است که سطح معناداری (sig) بالاتر از مقدار ۰/۰۵ است یعنی فرض H_1 رد و فرض H_0 پذیرفته می‌شود. بنابراین واریانس گروه‌های مستقل زیر خط فقر و بالای خط فقر بحث روابط شهر - روستا با هم برابر هستند. بنابراین در جدول ۷ سطر اول برای آزمون t که با پیش شرط برابری واریانس‌ها است، بررسی می‌شود. براساس نتایج جدول ۷، مشاهده می‌شود که میزان روابط شهر - روستا در بین روستاییان مورد مطالعه در بین دو گروه بالای خط فقر و پایین خط فقر (فقر بر مبنای ۵۰ درصد میانه) دارای تفاوت

معنی دار و منفی می‌باشد ($t = -۸/۷۹$ و $\text{sig} = ۰/۰۰۰$). به عبارتی، باتوجه به این نتیجه و نتیجه جدول ۸، می‌توان گفت روستاییانی که بالاتر از خط فقر بر مبنای ۵۰ درصد میانه مخارج کل استان هستند، دارای روابط شهری - روستایی مناسب‌تری (۳/۶۵ میانگین) هستند.

جدول (۷). وضعیت توصیفی میزان روابط شهر - روستا در بین روستاییان در بین دو گروه بالای خط فقر و پایین خط فقر (فقر بر مبنای ۵۰ درصد میانه)

خط فقر بر مبنای ۵۰ درصد میانه مخارج کل استان	تعداد	میانگین	انحراف معیار	خطای انحراف معیار
زیر خط فقر	۴۸	۲/۱	۱/۱۸	۰/۱۷۱
بالای خط فقر	۳۵۵	۳/۶۵	۱/۱۴	۰/۰۶

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

جدول (۸). مقایسه میزان روابط روستا - شهری در بین روستاییان مورد مطالعه در بین دو گروه بالای خط فقر و پایین خط فقر (فقر بر مبنای ۵۰ درصد میانه)

t-test for Equality of Means				Levene's Test for Equality of Variances				
95% Confidence Interval of the Difference	Mean Difference	sig	df	t	sig	f		
Upper	Lower							
-۱/۲۰۵	-۱/۸۹۹	-۱/۵۵۲	۰/۰۰۰	۴۰۱	-۸/۷۹	۰/۵۰۷	۰/۴۴۱	برابری واریانس
-۱/۱۸۷	-۱/۹۱۶	-۱/۵۵۲	۰/۰۰۰	۵۹/۳۳	-۸/۵۲			عدم برابری واریانس

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

با توجه به نتایج آزمون لون در جدول ۹ مشخص است که سطح معناداری (sig) کوچکتر از مقدار ۰/۰۵ است یعنی فرض H_1 پذیرفته و فرض H_0 رد می‌شود. بنابراین واریانس گروه‌های مستقل زیر خط فقر و بالای خط فقر بحث روابط شهر - روستا با هم برابر نیستند. بنابراین در جدول ۹ سطر دوم برای آزمون t که با پیش شرط عدم برابری واریانس‌ها است، بررسی می‌شود. براساس نتایج جدول ۹، مشاهده می‌شود که میزان روابط شهر - روستا در بین روستاییان مورد مطالعه در بین دو گروه بالای خط فقر و پایین خط فقر (فقر بر مبنای ۶۶ درصد میانه) دارای تفاوت معنی دار و منفی می‌باشد ($t = -۱۰/۷۳$ و $\text{sig} = ۰/۰۰۰$). به عبارتی، باتوجه به این نتیجه و نتیجه جدول، می‌توان گفت روستاییانی که بالاتر از خط فقر بر مبنای ۶۶ درصد میانه مخارج کل استان هستند، دارای روابط شهری - روستایی مناسب‌تری (۳/۸۶ میانگین) هستند.

جدول (۹). وضعیت توصیفی میزان روابط روستا - شهری در بین روستاییان مورد مطالعه در بین دو گروه بالای خط فقر و پایین خط فقر (فقر بر مبنای ۶۶ درصد میانه)

درصد میانه

خط فقر بر مبنای ۶۶ درصد میانه مخارج کل استان	تعداد	میانگین	انحراف معیار	خطای انحراف معیار
زیر خط فقر	۱۱۷	۲/۵	۱/۲	۰/۱۱۱
بالای خط فقر	۲۸۶	۳/۸۶	۱/۰۴	۰/۰۶۱

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

جدول (۱۰). مقایسه میزان روابط روستا - شهری در بین روستاییان مورد مطالعه در بین دو گروه بالای خط فقر و پایین خط فقر (فقر بر مبنای ۶۶ درصد میانه)

t-test for Equality of Means				Levene's Test for Equality of Variances				
95% Confidence Interval of the Difference	Mean Difference	sig	df	t	sig	f		
Upper	Lower							
-۱/۱۲	-۱/۵۹	-۱/۳۶	۰/۰۰۰	۴۰۱	-۱۱/۳۹۶	۰/۰۰۱	۱۱/۹۴	برابری واریانس
-۱/۱۱	-۱/۶۱	-۱/۳۶	۰/۰۰۰	۱۹۰/۹۸	-۱۰/۷۳			عدم برابری واریانس

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

بنابراین، باتوجه به نتایج بدست آمده می‌توان گفت رابطه حاکم بر شهر و روستا در ایران و به ویژه آذربایجان غربی در رابطه با شکل‌گیری تدریجی فقر و حتی تشدید تریجی آن مؤثر بوده است. همان‌طور که گفته شد، باتوجه به اینکه در این مطالعه خط فقر بر اساس ۵۰ درصد و ۶۶ درصد میانه مخارج محاسبه شده است، لذا، وضعیت فاصله روستاهای مورد مطالعه به نزدیک‌ترین شهر نیز در دو بخش جداگانه ۵۰ درصد میانه مخارج و ۶۶ درصد میانه مخارج استان محاسبه شده که در ادامه نتایج آن نشان داده شده است. همان‌طور که در دو جدول ۱۲ و ۱۳ مشاهده می‌شود، در بخش اول جداول از تست لون استفاده شده است. تست لون آزمونی برای تشخیص برابری و عدم برابری واریانس‌ها است. یعنی فرض آماری آن به صورت زیر می‌باشد:

واریانس‌های دو گروه با هم برابر هستند: H_0 واریانس‌های دو گروه با هم برابر نیستند: H_1

با توجه به نتایج آزمون لون در جدول ۱۲ مشخص است که سطح معناداری (sig) کمتر از مقدار ۰/۰۵ است ($9/83 = f$ و $0/002 = sig$). به عبارتی دیگر فرض H_1 پذیرفته و فرض H_0 رد می‌شود. بنابراین واریانس گروه‌های مستقل زیر خط فقر و بالای خط فقر بحث فاصله از شهر با هم برابر نیستند. لذا، در جدول ۱۲ سطر دوم برای آزمون t که با پیش شرط عدم برابری واریانس‌ها است، بررسی می‌شود. براساس نتایج جدول ۱۲، مشاهده می‌شود که میزان فاصله از شهر در بین روستاییان مورد مطالعه در بین دو گروه بالای خط فقر و پایین خط فقر (فقر بر مبنای ۵۰ درصد میانه استان) دارای تفاوت معنی‌دار می‌باشد ($t = 3/07$ و $sig = 0/003$). به عبارتی، باتوجه به این نتیجه و نتیجه جدول ۹، می‌توان گفت روستاییانی که بالاتر از خط فقر بر مبنای ۵۰ درصد میانه مخارج کل استان هستند، محل زندگی آنها از شهر دارای فاصله‌ی کمتر از روستاییانی که پایین‌تر از خط فقر بر مبنای ۵۰ درصد میانه مخارج کل استان هستند، می‌باشد (۱۵/۲۲ میانگین).

جدول (۱۱). وضعیت توصیفی فاصله از شهر در بین روستاییان مورد مطالعه در بین دو گروه بالای خط فقر و پایین خط فقر (فقر بر مبنای ۵۰ درصد میانه)

خط فقر بر مبنای ۵۰ درصد میانه مخارج کل استان	تعداد	میانگین	انحراف معیار	خطای انحراف معیار
زیر خط فقر	۴۸	۲۲/۷۷	۱۶/۵۷	۲/۳۹
بالای خط فقر	۳۵۵	۱۵/۲۲	۱۵/۵۸	۰/۵۶۱

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

جدول (۱۲). مقایسه فاصله از شهر در بین دو گروه بالای خط فقر و پایین خط فقر (فقر بر مبنای ۵۰ درصد میانه)

t-test for Equality of Means				Levene's Test for Equality of Variances			
95% Confidence Interval of the Difference	Mean Difference	sig	df	t	sig	F	
Upper	Lower						
۱۱/۰۱	۴/۰۸۸	۷/۵۵	۰/۰۰۰	۴۰۱	۴/۲		برابری واریانس
۱۲/۴۸	۲/۶۲	۷/۵۵	۰/۰۰۳	۵۲/۳	۳/۰۷	۰/۰۰۲	۹/۸۳۳ عدم برابری واریانس

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

با توجه به نتایج آزمون لون در جدول ۱۳ مشخص است که سطح معناداری (sig) کمتر از مقدار ۰/۰۵ است ($11/48 = f$ و $0/001 = sig$). به عبارتی دیگر فرض H_1 پذیرفته و فرض H_0 رد می‌شود. بنابراین واریانس گروه‌های مستقل زیر خط فقر و بالای خط فقر بحث فاصله از شهر با هم برابر نیستند. لذا، در جدول ۱۳ سطر دوم برای آزمون t که با پیش شرط عدم برابری واریانس‌ها است، بررسی می‌شود. براساس نتایج جدول ۱۴، مشاهده می‌شود که میزان فاصله از شهر در بین روستاییان مورد مطالعه در بین دو گروه بالای خط فقر و پایین خط فقر (فقر بر مبنای ۶۶

درصد میانه استان) دارای تفاوت معنی‌دار می‌باشد ($t = ۲/۹$ و $sig = ۰/۰۰۴$). به عبارتی، باتوجه به این نتیجه و نتیجه جدول ۱۴، می‌توان گفت روستاییانی که بالاتر از خط فقر بر مبنای ۶۶ درصد میانه مخارج کل استان هستند، محل زندگی آنها از شهر دارای فاصله‌ی کمتر از روستاییانی که پایین‌تر از خط فقر بر مبنای ۶۶ درصد میانه مخارج کل استان هستند، می‌باشد (۱۴/۸۶ میانگین).

جدول (۱۳). وضعیت توصیفی فاصله از شهر در بین روستاییان مورد مطالعه در بین دو گروه بالای خط فقر و پایین خط فقر (فقر بر مبنای ۶۶ درصد میانه)

خط فقر بر مبنای ۶۶ درصد میانه مخارج کل استان	تعداد	میانگین	انحراف معیار	خطای انحراف معیار
زیر خط فقر	۱۱۷	۱۹/۱۹	۱۴/۸۴	۱/۳۷
بالای خط فقر	۲۸۶	۱۴/۸۶	۹/۸۹	۰/۵۸۴

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

جدول (۱۴). مقایسه فاصله از شهر در بین روستاییان مورد مطالعه در بین دو گروه بالای خط فقر و پایین خط فقر (فقر بر مبنای ۶۶ درصد میانه)

t-test for Equality of Means				Levene's Test for Equality of Variances		
95% Confidence Interval of the Difference	Mean Difference	sig	df	t	sig	f
Upper	Lower					
۶/۸۲	۱/۸۳	۴/۳۳	۰/۰۰۱	۴۰۱	۳/۴۱	
۷/۲۷	۱/۳۸	۴/۳۳	۰/۰۰۴	۱۵۹/۸	۲/۹	۱۱/۴۸
برابری واریانس						
عدم برابری واریانس						

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

در ادامه به بررسی وضعیت تولید محصول کشاورزی (درآمد) توسط روستاییان مورد مطالعه در استان آذربایجان غربی به تفکیک دو گروه زیر خط فقر و بالای خط فقر پرداخته شده است. همان‌طور که گفته شد، باتوجه به اینکه در این مطالعه خط فقر بر اساس ۵۰ درصد و ۶۶ درصد میانه مخارج استان محاسبه شده است، لذا، وضعیت تولید محصول کشاورزی (درآمد) در مناطق مورد مطالعه نیز در دو بخش جداگانه ۵۰ درصد میانه مخارج و ۶۶ درصد میانه مخارج استانی محاسبه شده که در ادامه مورد بررسی قرار گرفته است. همان‌طور که در دو جدول ۱۵ و ۱۷ مشاهده می‌شود، در بخش اول جدول از تست لون استفاده شده است. تست لون آزمون برای تشخیص برابری و عدم برابری واریانس‌ها است. یعنی فرض آماری آن به صورت زیر می‌باشد:

واریانس‌های دو گروه با هم برابر هستند: H_0 واریانس‌های دو گروه با هم برابر نیستند: H_1

با توجه به نتایج آزمون لون در جدول ۱۶ مشخص است که سطح معناداری (sig) کمتر از مقدار ۰/۰۵ است یعنی فرض H_1 پذیرفته و فرض H_0 رد می‌شود. بنابراین واریانس گروه‌های مستقل زیر خط فقر و بالای خط فقر در مبحث تولید محصول کشاورزی (درآمد) با هم برابر نیستند. بنابراین در جدول ۱۶ سطر دوم برای آزمون t که با پیش شرط عدم برابری واریانس‌ها است، بررسی می‌شود. براساس نتایج جدول ۱۶، مشاهده می‌شود که میزان تولید محصولات کشاورزی (درآمد) در بین روستاییان مورد مطالعه باتوجه به دو گروه بالای خط فقر و پایین خط فقر (فقر بر مبنای ۵۰ درصد میانه مخارج کل استان) دارای تفاوت معنی‌دار و منفی می‌باشد ($t = -۳/۲۸$ و $sig = ۰/۰۰۲$). به عبارتی، باتوجه به این نتیجه و نتیجه جدول ۱۵، می‌توان گفت روستاییانی که بالاتر از خط فقر بر مبنای ۵۰ درصد میانه مخارج کل استان هستند، دارای متوسط درآمد (درآمد) مناسب‌تری (۱۳/۶۷ میانگین) از تولید محصولات کشاورزی هستند.

جدول (۱۵). وضعیت توصیفی تولید محصول کشاورزی (درآمد) در بین روستاییان مورد مطالعه در بین دو گروه بالای خط فقر و پایین خط فقر (فقر بر مبنای

۵۰ درصد میانه)

خط فقر بر مبنای ۵۰ درصد میانه مخارج کل استان	تعداد	میانگین	انحراف معیار	خطای انحراف معیار
زیر خط فقر	۴۸	۸/۷۲	۹/۱۳	۱/۳۱
بالای خط فقر	۳۵۵	۱۳/۶۷	۱۳/۵۳	۰/۷۲۴

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

جدول (۱۶). مقایسه تولید محصول کشاورزی (درآمد) در بین روستاییان مورد مطالعه در بین دو گروه بالای خط فقر و پایین خط فقر (فقر بر مبنای ۵۰ درصد

میانه)

t-test for Equality of Means				Levene's Test for Equality of Variances			
95% Confidence Interval of the Difference	Mean Difference	sig	df	t	sig	f	
Upper							
Lower							
-۰/۹۸۹	-۸/۹۱	۰/۰۱۴	۴۰۱	-۲/۴۵			برابری واریانس
-۱/۹۵	-۷/۹۴	۰/۰۰۲	۷۸/۶۴	-۳/۲۸	۰/۰۱۶	۵/۸۳	عدم برابری واریانس

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

با توجه به نتایج آزمون لون در جدول ۱۸ مشخص است که سطح معناداری (sig) بیشتر از مقدار ۰/۰۵ است (۲/۰۹) $f = ۰/۱۴۹$ و $sig = ۰/۱۴۹$). به عبارتی دیگر، فرض H_1 رد و فرض H_0 پذیرفته می‌شود. بنابراین واریانس گروه‌های مستقل زیر خط فقر و بالای خط فقر از نظر میزان درآمد از بخش کشاورزی با هم برابر هستند. لذا، در جدول ۱۸ سطر اول برای آزمون t که با پیش شرط برابری واریانس‌ها است، بررسی می‌شود. براساس نتایج جدول ۱۸، مشاهده می‌شود که میزان درآمد از بخش کشاورزی در بین روستاییان مورد مطالعه (گروه‌های بالای خط فقر و پایین خط فقر (فقر بر مبنای ۶۶ درصد میانه مخارج کل استان)) دارای تفاوت معنی‌دار و منفی می‌باشد ($t = -۱/۹۷$ و $sig = ۰/۰۴۹$). به عبارتی، با توجه به این نتیجه و نتیجه جدول ۱۶، می‌توان گفت روستاییانی که بالاتر از خط فقر بر مبنای ۶۶ درصد میانه مخارج کل استان هستند، دارای متوسط درآمد مناسب‌تری (۱۳/۹۱ میانگین) که از بخش کشاورزی بدست می‌آید، هستند.

جدول (۱۷). وضعیت توصیفی تولید محصول کشاورزی (درآمد) در بین روستاییان مورد مطالعه در بین دو گروه بالای خط فقر و پایین خط فقر (فقر بر مبنای

۶۶ درصد میانه)

خط فقر بر مبنای ۶۶ درصد میانه مخارج کل استان	تعداد	میانگین	انحراف معیار	خطای انحراف معیار
زیر خط فقر	۱۱۷	۱۱/۰۶	۱۱/۱۶	۱/۰۳
بالای خط فقر	۲۸۶	۱۳/۹۱	۱۳/۸۵	۰/۸۲۷

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

نتیجه گیری و دستاورد علمی پژوهشی

* نتایج نشان داد، خط فقر در نقاط روستایی مورد مطالعه، بین ۱۷ شهرستان مورد مطالعه به لحاظ عامل وضعیت (میزان) روابط شهر - روستا دارای تفاوت معنی‌داری در سطح ۰/۰۱ وجود دارد. به این معنی که حداقل میانگین یکی از شهرستان‌های مورد مطالعه، به لحاظ عامل ارتباطات، متفاوت از دیگر شهرستان‌ها می‌باشد. لذا با توجه به آن، فرضیه صفر (H_0) تساوی میانگین عامل وضعیت (میزان) روابط شهر - روستا در بین شهرستان‌های استان آذربایجان غربی رد شده و فرضیه مخالف (H_1) پذیرفته می‌شود. همچنین، نتایج آزمون دانکن نشان داد، شهرستان ارومیه با

میانگین وزنی ۴/۲، دارای بالاترین رتبه و شهرستان شوط با میانگین وزنی ۲/۷۲ دارای پایین‌ترین رتبه به لحاظ سطح (میزان) روابط شهر - روستا می‌باشند.

*نتایج مقایسه میزان روابط شهر - روستا در بین روستاییان مورد مطالعه در بین دو گروه بالای خط فقر و پایین خط فقر (فقر بر مبنای ۵۰ درصد و ۶۶ درصد میانه) با استفاده از آزمون مقایسه‌ای t مستقل نشان داد که این رابطه در بین دو گروه مورد نظر دارای تفاوت معنی‌دار و منفی می‌باشد. به عبارتی، می‌توان گفت روستاییانی که بالاتر از خط فقر بر مبنای ۵۰ درصد و ۶۶ درصد میانه مخارج کل استان هستند، دارای روابط شهری - روستایی مناسب‌تری هستند. بنابراین، باتوجه به نتایج بدست آمده می‌توان گفت رابطه حاکم بر شهر و روستا در ایران و به ویژه آذربایجان غربی در رابطه با شکل‌گیری تدریجی فقر و حتی تشدید تریجی آن مؤثر بوده است. به عبارتی می‌توان گفت فرضیه تحقیق پذیرفته و فرضیه صفر رد می‌شود. نتیجه بدست آمده با نتایج مطالعه صحنه و همکاران (۱۳۹۶)، مطیعی - لنگرودی و همکاران (۱۳۹۳)، سلطانی مقدس (۱۳۸۶)، احمدی (۱۳۸۵)، آروری^۱ و همکاران (۲۰۱۷)، کریستیانسن و تودو^۲ (۲۰۱۴)، ترولو و همکاران (۲۰۰۷) مطابقت دارد.

فقر و به‌ویژه فقر روستایی، بعنوان واقعیتی اقتصادی اجتماعی، فرهنگی و تاریخی تلقی شده که شناخت ابعاد و درک آن فقط با حضور در میان فقرای روستایی و با بهره‌گیری از دیدگاه‌های فقرا و اتخاذ رویکردهای انسانی‌تر می‌بایست مورد توجه قرار گیرد. به همین دلیل، در این مطالعه فقر (خط فقر) باتوجه به نتایج مربوط به بررسی در جهت فقر اقتصادی با استفاده از شاخص‌های هزینه - درآمد به بررسی فقر با استفاده از تعیین خط فقر بر مبنای ۵۰ درصد و ۶۶ درصد میانه مخارج یک خانوار ۴ نفر پرداخته و نواحی روستایی مورد مطالعه پایین خط فقر مورد نظر مشخص شد. نتایج این بخش نشان داد که شهرستان‌های شوط، شاهین‌دژ، پلدشت فقیرترین (بر مبنای ۵۰ درصد و ۶۶ درصد میانه مخارج کل استان) می‌باشد و این نتیجه نیز هم جهت با نتیجه قبلی بوده و می‌توان گفت نواحی روستای واقع در این شهرستان‌های باید در اولویت برنامه‌های فقرزدایی روستایی قرار گیرند. به عبارتی، می‌توان گفت روستاییانی که بالاتر از خط فقر بر مبنای ۵۰ درصد و ۶۶ درصد میانه مخارج کل استان هستند، دارای روابط شهری - روستایی مناسب‌تری هستند. امروزه شهرها و روستاها را در بسیاری از موارد، به‌ویژه فقر روستایی نمی‌توان جداگانه از یکدیگر مورد مطالعه قرار داد، چراکه هرگونه اقدامی برای آنها باید در رابطه با یکدیگر صورت گیرد. اهمیت شهرها به عنوان مراکز خدمات و بازار تولیدات کشاورزی است، چرا که در این شرایط شهرها از طریق انتقال مازاد کشاورزی، جابجایی ناپایدار نیروی انسانی و نیروی کار و عرضه کالاهای مصرفی با حوزه نفوذ خود ارتباط برقرار می‌کنند که ممکن است مفید و مثبت باشد یا برعکس به سیر قهقرایی حوزه‌های روستایی از طریق افزایش یا کاهش قیمت زمین و مسکن، قطعه‌قطعه شدن اراضی، تغییر در مالکیت اراضی، انحراف از مشاغل کشاورزی به مست کارهای خدماتی، اختلاط اقوام و ... منجر گردد. روابط اقتصادی شهر و روستا در نواحی مورد مطالعه از تنوع و گوناگونی زیادی برخوردار بوده است؛ به طوری که، این روابط در بخش‌های مختلف اقتصادی در جریان می‌باشد. بدین ترتیب می‌توان گفت که روابط اقتصادی شهر و روستا نقش مؤثری در بهبود وضعیت اقتصادی و اقتصادی نواحی

¹ - Arouri

² - Christiaensen and Todo

روستایی بر عهده دارند و روستاهایی که از این روابط دور می‌باشند قاعدتاً از آثار مثبت این ارتباطات بهره‌مند نشده‌اند.

منابع

- آقایی، س. نسبت طرد اجتماعی و فقر شهری در میان کارتن خوابهای شهر تهران، فصلنامه علمی-پژوهشی جغرافیا (برنامه ریزی منطقه ای). (سال نهم، شماره ۴، پائیز ۱۳۹۸). ص ۲.
- جعفری، ف. شماعی، ع. حاتمی، ا. تحلیل نابرابری‌های فضایی (مطالعه موردی شهرستانهای استان تهران) فصلنامه علمی-پژوهشی جغرافیا (برنامه ریزی منطقه ای). (سال نهم، شماره ۱، پائیز ۱۳۹۷). ص ۳.
- رسولی، م. استعلاجی، ع. ولی شریعت پناهی، م. سطح بندی سکونتگاه‌های روستایی و ارائه الگوهای بهینه خدمات رسانی با استفاده از تکنیک کمی تاکسونومی عددی (مطالعه موردی شهرستان ساوه)، فصلنامه علمی-پژوهشی جغرافیا (برنامه ریزی منطقه ای). (سال نهم، شماره ۴، پائیز ۱۳۹۸). ص ۲.
- عاشوری، غ. حسن آبادی، د. عزتی، ع. نقش جغرافیایی در بحران‌های ژئوپلیتیکی ایران. فصلنامه علمی-پژوهشی جغرافیا (برنامه ریزی منطقه ای). (سال نهم، شماره ۴، پائیز ۱۳۹۸). ص ۳.
- غفاری گیلانده، ع. ده ده زاده سیلابی، پ. نظم فروح. شناسایی و تحلیل فضایی گستره‌های فقر شهری با استفاده از آمار فضایی در محیط GIS (مطالعه موردی: شهر اردبیل)، فصلنامه علمی-پژوهشی جغرافیا (برنامه ریزی منطقه ای). (سال نهم، شماره ۴، پائیز ۱۳۹۸). ص ۲.
- Akhavanfard, R. (2012). Distribution of income in Mazandaran province through economic, social and cultural development plans. *Monthly Journal of Economic Issues and Policy Planning*, 1, 40-27. [In Persian].
- BaniAsad, M.; Varmaziar, H. (2015). Investigation of Effective Factors on Agricultural Labor Productivity, Income Distribution and Poverty in Rural Areas of Iran. *Journal of Village and Development*, 7(4): 1-23.
- Jamshidi, R., & Salimifar, M. (2013). A survey and comparison of the income distribution of urban and rural households in Khorasan Razavi province and the country during 2005-2011. *Journal of Agricultural Economics and Development*, 27(3), 253-266. [In Persian]
- Laderchi, C.R., Saith, R. & Stewart, F., (2003). Does It Matter that We Don't Agree On the Definition of Poverty? A Comparison of Four Approaches, Oxford: Queen Elizabeth House, the University of Oxford.
- Mahmoudi, V. (2002). Measuring poverty in Iran. *Commercial Letter of Business*, 24(1): 57-21.
- Mohammadi Yegane, B.; Cheraghi, M.; Yazdani, Z. (2015). Analysis of the Factors Affecting the Spatial Distribution of Poverty in Rural Areas, by Emphasizing on the Economic-Social Characteristics, Case Study: Mahmoudabad Village, Shahin Dej Town Ship. *Journal Management System*, 4(13): 699-721.
- Momeni, F.; Yousefi, M.; Mobark, A. (2011). Determinants of Growth, Labour Productivity and Poverty in Rural Areas of Iran. 1(1): 99-120.
- Nakhjavani, A. (2005). The Poverty of Iranian Households During the Last Two Decades. *Social Welfare Quarterly*, 5(17): 93-118.
- Pahrizkari, A.; Sabouhi, Mahmoud.; and Salarpur, M. (2012). A Study on the Distribution of Income and Its Impact on the Rural Households' Economy in Qazvin. Selected Articles of the Rural Development Conference, Gilan, September 15 - 16, p. 48.
- Pahrizkari, Abuzar (2016). Spatial analysis of income distribution pattern and social welfare of rural households Case: Taleghan city. *Journal Space Economy & Rural Development*, 5(3):1-18.
- Rezvani, M. R., Mahmoudi Chenari, H., Talkhab, A. & Mahmoudi, H. (2017). An analysis of the spatial distribution of expense and income of rural households in Iran. *Journal of Research & Rural Planning*, 6(3), 1-18.
- Seli, F. (1994). Planning of internal immigration (A. Lahsayizadeh, Trans.). Shiraz: Navid Shiraz Publications. [In Persian]
- Sidayee, A. (2009). Rural planning in Iran. Isfahan: Jahad Publications. [In Persian]

- Statistical Center of Iran. (2011). Statistical yearbook of the country. Tehran: Statistical Center of Iran. [In Persian]
- Statistical Center of Iran. (2014). Statistical yearbook of the country. Tehran: Statistical Center of Iran. [In Persian]
- Subramanian, S. V., & Kawachi, I. (2004). Income inequality and health: what have we learned so far? *Epidemiologic reviews*, 26(1), 78-91.
- Taghavi, M. (2007). *An Introduction to Microeconomic Analysis*. Tehran, Papyrus Publishing.
- Todaro, M. (2007). *Economic development in the third world* (G. Farajadi, Trans.). Tehran: Kohsar Publications. [In Persian]
- Yousefi, A.; Mahdiam, Sh.; Khalaj, S (2016). Determinants of Multidimensional Poverty in Iran Rural Areas. *Journal of Rural Research*, 6(4): 699-721. [http: //web.wo indonesia](http://web.wo indonesia)